

Ritdómur

Myndarlegt framlag til faglegrar umræðu

Umsögn um *Félagsfræði menntunar* eftir Gest Guðmundsson
(Útgefandi Skrudda, Reykjavík, 2009).

Sigurjón Mýrdal, mennta- og menningarmálaráðuneytinu

Félagsfræði menntunar liggur á mörkum fræðigreina. Hún er sannarlega eitt af meginsviðum félagsfræðinnar eins og t.d. félagsfræði fjölskyldunnar, heilsufélagsfræði, atvinnulífsfélagsfræði, félagsfræði fjölmiðla o.s.frv. Jafnframt er félagsfræði menntunar ein meginstöð menntunarfræða, einkum uppeldisfræði og kennarafræða. Á svipaðan hátt og t.d. læknisfræði er byggð á safni stöðgreina, svo sem efnafræði, líffærafræði, örverufræði og sálarfræði eru kennarafræði reist á stöðgreinum eins og menntaheimspeki, uppeldissálarfræði, skólasögu, siðfræði og félagsfræði menntunar.

Félagsfræðin mótaðist sem sjálfstæð fræðigrein á tímamótum nútímavæðingar á 19. öld, þegar ýmsir hefðbundnir samfélagshættir á Vesturlöndum voru á hverfanda hveli. Breytingar í atvinnuháttum og fjölskyldulífi leiddu m.a. til breytinga á uppeldi og menntun og gerðu þessar hefðbundnu athafnir smám saman að nýju samfélagslegu verkefni.

Félagsfræði menntunar er samofin upphafi

félagsfræðinnar sem háskólagreinar og reyndar liggja styrkustu rætur hennar aftur til rannsókna Emils Durkheim um aldamótin 1900 á hlutverki menntakerfisins í viðhaldi og þróun samfélagsins. Félagsfræði menntunar er byggð á kenningasmíð og aðferðafræði félagsvísinda, en viðfangsefni eru sótt á svið uppeldis og menntunar. Það er félagsfræðilegt viðfangsefni að rannsaka og ræða hvernig samfélag félagsmótar nýja þegna, viðheldur formgerð sinni og endurnýjar menningu sína og félagsgerð. Uppeldi og menntun eru félagslegar athafnir sem þarfnast stöðugt félagsfræðilegrar rýni¹.

Félagsfræðin á sér ekki langa sögu sem háskólagrein hér á landi. Kennsla í félagsfræði sem aðalgrein hófst á námsbraut í almennum þjóðfélagsfræðum við Háskóla Íslands haustið 1970. Félagsfræði menntunar hefur loðað við íslenska háskóla í a.m.k. 30 ár, einkum í menntunarfræðum og kennaramenntun². Íslenskir fræðimenn, skólamenn og háskólanemar í menntunarfræðum hafa notað hugtök

¹ Jóhann Hauksson telur að Guðmundur Finnbogason, sem lagði grunn að íslenskrri alþýðmenntun og stofnun skólakerfis í upphafi 20. aldar hafi verið vel heima í félagsfræðilegri umræðu og jafnvel hallur undir kenningar Chicago-skólans á sinni tíð (Sjá bls. 31–44 í *Íslensk félagsfræði*, Háskólaútg. 2004). Guðmundur þýddi m.a. rit J. Rumney: *Um mannfélagsfræði*, sem líklega er fyrsta félagsfræðirit gefið út á íslensku (Bókaútg. Menningarsjóðs 1941).

² Fyrsta dæmið um formlega félagsfræðikennslu í íslenskum háskóla er sennilega í námskeiðum Lofts Guttormssonar við Kennaraháskóla Íslands veturinn 1967–8 og 1968–9, en þá var stuðst við við bók Peters L. Berger: *Inngangur að félagsfræði*, sem Loftur þýddi ásamt Herði Bergmann og Mál og menning gaf út 1968 (Sjá Þórólf Þórlindsson, bls. 73 í *Íslensk félagsfræði*, Háskólaútgáfan, 2004). Félagsfræðikennsla í KHÍ beindist öðrum þræði að viðfangsefnum menntunar og skólasterfs og má því heita að þar hafi verið fengist við félagsfræði menntunar.

og rannsóknarniðurstöður félagsfræðinnar í fræðastarfi sínu og skrifum. Hitt verður þó að viðurkenna að félagsfræði menntunar stendur á brauðfótum hérlandis. Þar hefur hún m.a. liðið fyrir skort á fræðilegri umræðu á íslensku um hérland menntamál og svo vöntun á kennsluefni á íslensku.

Gestur Guðmundsson er félagsfræðingur sem um árabíl starfaði við Kennaraháskólann í Kaupmannahöfn (DPU). Hann er nú kominn heim og hefur tekið við stöðu prófessors í félagsfræði við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Bók Gests Guðmundssonar um félagsfræði menntunar, sem kom út sl. haust, er m.a. byggð á fyrirlestrum hans undanfarin ár. Hún er að mínu mati fyrsta sérsamda íslenska kennslubókin um félagsfræði menntunar og er því mikilvægt framlag til uppbyggingar fræðigreinarinnar hér á landi og löngu tímabær.

Í formála segir höfundur að bókin sé einkum ætluð þeim sem búa sig undir störf við uppeldi og menntun. Hann vill hvetja þá til að „sækja til fræðikenninga tæki til umhugsunar, greiningar og rannsókna fremur en að leita þar að einhlítri leiðsögn“. Reyndar er bókin skrifuð til allra sem starfa við menntamál, hvort sem er við rannsóknir, stefnumótun eða skólastarf. Þeir eru hvattir til að skoða starf sitt í samhengi við samfélagslegar aðstæður og breytingar. Ætla má að starfandi kennarar hafi gagn af að skoða starf sitt og starfsaðstæður í ljósi félagsfræði menntunar.

Bókin er skrifuð og byggð upp sem kennslubók í upphafi háskólanáms og á meistarastigi. Meginþemu eru skilgreind og útskýrð og lykilhugtök eru dregin fram og merkt sérstaklega. Á nokkrum stöðum er sérstök umfjöllun um aðalatriði í smáletruðum köflum þar sem hugtök og atburðir eru settir í nánara samhengi.

Menn verða seint sammála um aðalatriði í félagslegu samhengi. Það er sígildur vandi að velja inntak í almennar kennslubækur, einkum þegar fjallað er um samfélagsleg álitamál og viðfangsefni á sviði mennta og menningar. Gestur gerir í formála skilmerkilega grein

fyrir nálgun sinni. Hann vill leitast við að kynna kenningar sem verið hafa í öndvegi félagsfræðinnar og hugtök sem einkennt hafa orðræðu á sviði menntamála síðustu áratugi.

Gestur gerir grein fyrir upphafi félagsfræðinnar og kenningum um nútímavæðingu og menntun. Í fyrstu köflunum reifar hann kenningar Durkheims um samfélagsöfl og samheldni þegnanna og gerir svo grein fyrir kenningum Meads og Deweys um nám sem félagslegt fyrirbæri. Þá er ítarleg umræða um þversagnakennda stöðu félagsfræðinnar í umræðunni um félagslega mismun, stéttskipt samfélag og jafnrétti til náms. Þar kemur m.a. upp togstreita félagsfræðinnar við aðrar greinar, svo sem hagfræði, sálfræði og sagnfræði. Gestur kys að spegla þessa umræðu í kenningakerfi Bourdieus um félagslegan vettvang, menningarauð og „habitus“. Þá er í sérstökum kafla fjallað um einstaklingsvæðingu og nokkrar kenningar um síðnútíma (póstmóðernisma). Í lok bókarinnar er fjallað um samfélagsbreytingar í upphafi 21. aldar og þær speglaðar í nokkrum grundvallarhugtökum félagsfræði menntunar. Aðrir höfundar hefðu efalaust valið aðrar kenningar og kynnt aðra höfunda til sögunnar.

Spyrja verður hverju bók Gests bæti við þær erlendu kennslubækur um félagsfræði menntunar sem notaðar hafa verið í íslenskum háskólum. Svarið er augljóst, hér er texti sem hugsaður er og skrifaður á íslensku máli frá upphafi. Mikilvægt er að byggja upp íslenskt orðfæri um alþjóðleg hugtök og þróa hugtakasafn á íslensku til nota í fræðilegri umræðu um menntamál. Jafnframt leitast höfundurinn við að tengja umræðuna við rannsóknir og texta íslenskra fræðimanna þar sem það á við. Vandinn er, eins og fyrr sagði, að íslenskar félagsfræðirannsóknir á menntamálum eru af skörum skammti.

Framsetning Gests í bókinni er vel rökstudd og heilsteypt og mun nýtast nemendum og starfsmönnum íslenska menntakerfisins vel til að kynna sér félagsfræðilegt sjónarhorn á menntun og skólastarf. Í bókinni eru á stöku stað tekin dæmi úr íslenskri skólasögu til að

spegla í fræðilegri umræðu, t.d. umbótastarf Skólarannsóknadeildar á 7. og 8. áratugum (bls. 64-5) og þróun framhaldsskólans með tilkomu fjölbrautaskólanna (bls. 74-5). Þótt höfundur reyni þannig sannarlega að tengja kenningar félagsfræði menntunar við íslenska menntaumræðu er ekki gerð bein tilraun til að tengja þær við heildarbreytingar sem orðið hafa á íslenska menntakerfinu á síðustu áratugum. Hér er mikilvægt verk að vinna.

Íslenskt samfélag hefur sannarlega tekið breytingum í aldanna rás. Breytingar undanfarin ár hafa hins vegar verið mjög hraðar og því aukast kröfur á menntakerfið um að aðstoða samfélagið við að átta sig á þeim og takast á við nýjar aðstæður. Möguleg áhrif hruns fjármálakerfis á íslenska menningu, félagsgerð og sjálfsvitund þjóðar er t.d. sérstakt og aðkallandi verkefni félagsfræði menntunar um þessar mundir. Íslenska menntakerfið hefur alla tíð tekið breytingum í takt við breytingar í samfélaginu. Á 20. öld urðu nokkrum sinnum skýr félagssöguleg rof þar sem byggt var upp formlegt skólakerfi í kapp við samfélagsbýltingar og reynt að berja í bresti í almennri menntun og starfsmenntun. Undir lok 20. aldar og einkum í upphafi 21. aldar hafa orðið gagngerar breytingar í íslensku samfélagi sem hafa bein og óbein áhrif á menntakerfið.

Hvort sem menn líta til efnahags- og atvinnumála, félagsmála og fólksflutninga eða tækni og samskiptamála má finna nýjar hugmyndir og breytingar sem áhrif hafa á menningarlíf og þekkingarvinnslu, skólamál, menntun og uppeldismál. Vegna örra samfélagsbreytinga fer mikilvægi kennslu og menntunar sem stuðlar að sjálfstæðri hugsun og ígrunduðum skoðunum sífellt vaxandi. Skilgreina þarf þá menntun sem krafist er í nýju samfélagi 21. aldar, ekki einasta á sviði efnahags- og atvinnumála heldur einnig á sviði menningar, þjóðlegrar og fjölþjóðlegrar.

Ljóst er af lestri bókar Gestis að félagsfræði menntunar hefur margt að leggja til umræðu um íslensk menntamál og stefnumörkunar í breyttu samfélagi. Jafnvíst er að félagsfræðileg orðræða um breytingar á íslensku samfélagi og

þróun menntakerfisins hefur ýmislegt fram að færa í fjölþjóðlega umræðu félagsfræði menntunar. Efla þarf félagsfræðilegar rannsóknir á íslenska samfélaginu og styrkja félagsfræði menntunar sem eina meginstoð íslenskra menntunarfræða. Bók Gestis Guðmundssonar er bæði þörf áminning og mikilvæg leiðsögn þeim sem bera ábyrgð á þróun íslenskra menntamála.

Um höfundinn

Sigurjón Mýrdal er deildarstjóri í mennta- og menningarmálaráðuneytinu þar sem hann vinnur aðallega að stefnumótun og námskrármálum. Áður var hann dósent í menntunarfræðum við Kennaraháskóla Íslands. Þar áður grunnskólakennari um árabil. Hann var fyrsti kennslustjóri KHÍ og fyrsti forstöðumaður Fjarskóla KHÍ. Hann situr nú í stjórn CERI, rannsókn- og þróunarstofnunar OECD, samstarfshópi Evrópusambandsins um þróun kennaramenntunar og er formaður NSS, samstarfsnefndar Norðurlandaráðs um skólamál.

About the author

Sigurjón Mýrdal is a Head of Unit in the Icelandic Ministry of Education and Culture where his tasks include curriculum development and policy making. He has been a teacher at compulsory schools and an associate professor in Education at the Iceland University of Education. At the university he was Dean of academic affairs and later the first Director of the Distance Education Programme. Presently he is a member of the Governing Board of the OECD Centre for Educational Research and Innovation, a member of the EU Cluster Group on Teachers and Trainers and chairman of NSS, the Nordic Council's Co-ordination Committee on School Activities.